

we wspomnianych już *Nikiformach* — formowanych przez życie, ale ukształtowanych samorzutnie tak, jakby naśladowały fikcję literacką, a więc mających pewną dwuznaczność czy naddatek w sferze sensów; podobnymi właściwościami odznaczają się wydarzenia notowane w gazetach w tzw. „czarnych kronikach” określane jako „michalki” czy „fait divers”).

Pracę V. *Válka* zamykają rozważania dotyczące typologii powojennej czeskiej produkcji pamiętnikarskiej. Autor stara się przy tym powiązać systematykę Kardina, opartą na treści, z typologią J. Trzynadłowskiego, opierającą się na wyodrębnieniu cech strukturalnych podgatunków. Szczególne przy tym znaczenie ma dla *Válka* czas powstania wspomnień, ma on bowiem determinować treść i formę utworu, wyznaczając jakość stosunku między jednostką i rzeczywistością polityczno-społeczną.

Nacechowanie międzygatunkowe pamiętników, a zwłaszcza istnienie w nich cech piśmiennictwa dokumentalnego zabezpiecza je w mniemaniu *Válka* przed wpływami aktualnych szkół i kierunków literackich, zapewniając realizm opowieści. Tu jednakże można by czeskiemu badaczowi oponować: metamorfozy gatunkowe — np. przytaczana przezeń mutacja pamiętnika-felietonu — nie powstają przeciw w literackim *vacuum*, ale przeciwnie, ściśle są związane z narodowym, a może i szerszym kontekstem literackim, z panującymi w nim tendencjami i modami.

Do odmian gatunkowych literatury memuarowej zalicza *Válek* pamiętniki, wspomnienia, dziennik (o pamiętnikach mówi wówczas, gdy mają rozbudowaną zarówno motywację, jak i stronę wydarzeniową, zaopatrzoną w odautorskie refleksje; wspomnienia natomiast wykazują brak tej szerokiej koncepcji autorskiej, są wyrwykowe). Korespondencja nie jest pamiętnikiem, ale może pełnić jego funkcję, gdy dotyczy jednej osoby, koncentruje się na jednym problemie, czy kręgu zagadnień. Ważna przy tym rola przypada wydawcy zbioru listów, bowiem czas publikacji i czas odbioru zastępują tu właściwy pamiętnikom czas narracji. Zarówno w korespondencji jak i w dzienniku występuje brak dystansu czasowego i przewaga materiału nad autorem. Dzienniki dzieli przy tym na trzy podgatunki: a) notujące codzienne wydarzenia; b) notujące myśli, nastroje, wrażenia, refleksje; c) „dzien-

nik-wierzba” (nazwa jest aluzją do legendy o balwierzu króla Midasa, który straszną tajemnicę królewskich oślich uszu powierzył dziupli wierzbowej), a więc notatnik, w którym autor osadza swe czasy, interpretuje dobę, kiedy otwarcie nie może się wypowiedzieć.

W powojennym pamiętnikarstwie czeskim szczególną obfitość publikacji odnotowuje autor książki w trzech okresach: w latach 1945—1946 (pamiętniki z czasów wojny oskarżające faszyzm), 1958—1963 (szukanie korzeni doby obecnej w działalności międzywojennej politycznej i artystycznej lewicowej awangardy) oraz w latach siedemdziesiątych, kiedy pojawia się dużo pamiętników związanych z wybitnymi przedstawicielami życia artystycznego, zwłaszcza aktorów. Fakt ten autor tłumaczy zamówieniem społecznym, zapewne mając na myśli wpływ *mass mediów* przybliżających postaci świata aktorskiego szerokiemu ogółowi i w ten sposób przygotowujących glebę dla odbioru wspomnień aktorskich.

Systematyzujące obserwacje *Válka* zaopatrzone są w bogatą bibliografię przedmiotu. Ciekawostką jest włączenie do zestawu literatury przedmiotu prac dyplomowych, prowadzonych przez autora, docenta uniwersytetu w Brnie, rozważających problematykę pamiętnikarstwa w odniesieniu do czołowych pisarzy czeskich.

Krystyna Kardyni-Pelikánová

Jerzy Jarzębski, POWIEŚĆ JAKO AUTO-KREACJA (NOVEL AS AUTOCREATION), Kraków 1984, 439 p.

J. Jarzębski's book *Powieść jako autokreacja* (*Novel as autocreacion*) is a collection of literary studies, written in different years, on the Polish 20th century fiction. (J. Jarzębski—Polish critic and literary theoretician of the present generation.) The first seven chapters are focused on the work of W. Gombrowicz; in the eighth Jarzębski discusses literary philosophies of W. Gombrowicz and C. Miłosz from comparative angle; the next three chapters are devoted (respectively) to the fiction of B. Schulz, A. Kuśniewicz and M. Hłasko; the remaining four constitute a sort of theoretical generalization concerning

basis conventions of structuring of the presented world in the Polish contemporary novel and of modeling of the narrator and the hero in it (also, these chapters comprise additional literary context including such writers as W. Mach, E. Stachura, J. Andermann, D. Kirsch).

All essays are combined in a coherent whole, owing to the assumed research perspective. This constitutes of: 1) recognition of the novel as a message representing the author's personality, 2) analysis of the novel's presented world as a result of linguistic transfiguration of the fragments of nonfictional reality, 3) interpretation of the mutual conditioning of a work's form and substance in the context of reciprocal relations among the author, the hero and their fictitious reality. In the contemporary novel the representation of the author's personality realizes itself, in Jarzębski's view, through autocreation. The source of autocreation is the suspension in an author's consciousness of the perceptive norms that allow to see the "I" in the form of an integral net of relations between an individual and the sphere of objects. The widely defined sphere of objects (as constitution of physical and historical reality, of social norms, of myths and cultural common places) is for a writer, as is his own "I", a sphere of chaos that should be transformed into a cosmos. Autocreation then is a process running parallel with the creation of the fictitious order of reality within the presented world. In the contemporary novel this order is formed in relation to cognitive and emotional needs of the "I".

The disintegration of the creating subjects manifests itself (according to J. Jarzębski) first of all in the technique of the narrator and hero modeling. The most rudimentary formal device is the splitting of the "I" into many parallel functions. The "I" may occur simultaneously as a narrator, a hero, a teller and a subject: in the fiction of B. Schulz, for instance, the narrator is the partaker in the depicted events, a hero of stylized stories, a commentator on the depicted events, a mouthpiece of the narrator's consciousness. Making use of the assumptions of M. Butor, and referring to numerous examples, J. Jarzębski shows how the convention of shifting the narrator from the first to the third person; from the "I" of the narrator to that of the

hero; from the individual subject to the collective, is utilized. The coexistence of the so many nonidentical functions played by the "I" leads to the distraction of the narration's unity and, in effect, to its heterogeneity. As a result of the cohesion (ontological, stylistic, structural) of the presented world is also destroyed. This twofold indefiniteness and incongruity (of the cognitive subject and object of cognition) makes it possible for the writer to introduce movable, dynamic relations between the external and internal worlds of the narrator and of the hero. The creation of such relations drives at attaining two kinds of reality: internal (of the author's, the narrator's or the hero's personality) and external (with the external world real or fictitious). The main motivation for the "I" to selfcondition itself is (in Jarzębski's view) the need to make the sphere of objects seem like home; to master the historical and mythical reality so as to situate the subject in it. Two factors are essential in the literary materialization of this idea: 1. hierarchical organization of elements in the presented reality, in distinction to objective reality where this organization need not apply, 2. marking of some elements with additional meanings according to the author's intention.

Resorting to the selected works as examples J. Jarzębski discusses four techniques of autocreation in the contemporary novel. In the fiction of W. Gombrowicz the shaping of the "I" and of reality for the "I" is executed through the marking of "body universe" with additional meanings. The space of the author's attitudes is represented by parts of the human body and by some forms of human behavior. (e. g. face, palm, finger, mouth, sitting, walking, etc.) These elements are being projected onto the external world (thus there appear: lair, dale, den, barging-in, creeping-through...), and are then endowed with evaluative senses (e. g. "face" is doubled with "mug"). For B. Schulz, the space of representation is the "spaciotemporal sphere of myth and dream". Autocreation in B. Schulz is seen by Jarzębski as related to the loci communes of home and labyrinth. Search for home, in this case, signifies an act of ordering of reality according to one's own psychic needs. B. Schulz (Jarzębski maintains) produces sets of corresponding manifestations

of reality and associates, for instance, seasons of the year, hours of the day, colors, emotions, actions, acts of creation, etc., with his own attitudes toward the world. The subject's link with the external reality is being established (as in the fiction of Gombowicz) through evaluation of the selected objects. In the fiction of A. Kuśniewicz the integrated sphere (and the one of selfintegration at the same time) derives from historical reality. Biography is woven into cultural fabric. Shifts in viewpoints (moves of the cognitive perspective and consciousness channel from the narrator to characters) and regular repetitions of emotional attitudes, are the point where the author can begin to materialize his desire of achieving some universal truth about the world. Jarzębski associates the fiction of A. Kuśniewicz with the contemporary Polish version of the Faustian myth. In this version the desire to master the world is shown as impossible, and this impossibility is revealed in the clash of the "I" and the reality. In the works of M. Hłasko autocreations realize themselves in the context of stereotypes that dominate an unauthentic reality. In this context, both the narrator and characters develop in the process of self-schematization and "autostylization" covering emotions, actions attitudes and language registers. Such acts on the part of characters are an attempt to conform with the existing social norms. These acts of conformity, then, signify (in Jarzębski's opinion) disbelief in moral standards of the world and in the possibility to follow one's own style of life.

Autocreations through establishing his own attitude toward the human body; toward the space of memory; toward myth and dream; toward history and social norms, are—for the author—the four basic principles on which to structure the substance of fiction. In his theoretical generalizations Jarzębski says that these principles emerged from the intersection of options offered by the *Tatsachenliteratur*, the autobiographical method and the *autentyzm* (a branch of Polish interwar literature). It is so because the problem the contemporary literature endeavors to solve is whether the world should be described, stylized or else made a means of expression of an author's personality.

J. Jarzębski's research approach points

to some ideological questions of critical importance for the contemporary novel and the ones that determine the techniques of structuring its presented world. Jarzębski's goal was to apply that approach to solely contemporary works. Nevertheless, it would be interesting to look from this angle at other authors (not only Polish) of various generations—and this in the light of relationships between the "I" and the space of its representation in the presented world. This implicit suggestion to expand the area of research (together with its usefulness) is yet another merit of Jarzębski's work.

Joanna Słórska Łódź

Translated by *Edward Szywał*

Krzysztof Teodor Toeplitz, SZTUKA KOMIKSU. PRÓBA DEFINICJI NOWEGO GATUNKU ARTYSTYCZNEGO, Czytelnik, Warszawa 1985, ss. 160.

Tytuł książki Krzysztofa Teodora Toeplitza w swym drugim członie zawiera sformułowania, które pozwalają określić zarówno intencje autora, jak i sytuację, w której pojawia się jego praca. Ukazuje się ona w kraju, gdzie komiks ciągle jeszcze jest zjawiskiem niemal nieznanym, zaś dotychczasowe próby traktowania go jako zjawiska artystycznego — nader sporadyczne. Zważywszy na rozmiary i wartość pracy KTT, bez obawy nazwać ją można pierwszą polską poważniejszą próbą naukowego opisu tego interesującego, choć czasem kontrowersyjnego zjawiska. Że jest to próba poważna, niech zaświadczy wybrany przez autora zakres materiału. Zainteresowania komiksem Krzysztofa Teodora Toeplitza mają już długą historię, a ich ślady spotkać można w jego poprzednich tekstach, poświęconych kulturze popularnej. Tym razem podjął się on zadania trudniejszego, a mianowicie spojrzenia na komiks jako na gatunek artystyczny w sposób systematyczny i naukowy. Na tego rodzaju zamiar wyraźnie wskazuje zarówno wybór problematyki, jak i sposób jej uporządkowania.

Książka podzielona jest na trzy części, obejmujące trzy grupy zagadnień. Pierwsza z nich poświęcona jest poszukiwaniu i próbie